

В. Рембайло,
здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського,
наук. керівник – ст. викладач Т.Т. Маринчук

ВИКОРИСТАННЯ ДИТЯЧИХ ОПЕР М.В.ЛИСЕНКА У МУЗИЧНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Постановка проблеми. Унікальне явище в українській і світовій музиці кінця XIX початку XX століття становлять дитячі опери М.В.Лисенка та К.Г.Стеценка. Звичайно, першість у цьому жанрі належить М.Лисенкові. Створення М.В.Лисенком трьох дитячих опер припадає на останні роки XIX ст. Це доти небувалий в українській музиці жанр. Опери ці, або «оперки», як їх тоді звали, композитор писав здебільшого для своїх дітей, і виконували їх спочатку в приватних київських домах — і у самого автора, і в домі професора Лучицького — силами юних виконавців — дітей. Це була не тільки перша в українській музичній культурі композиція спеціально для дитячої аудиторії, але й перший паросток дитячого самодіяльного художньо-сценічного мистецтва в Україні

Аналіз попередніх досліджень. Однією з перших праць, присвячених дитячим операм М.В.Лисенка, стала книга Н. Андрієвської «Дитячі опери М. В. Лисенка» [1], 1962 р. видання. Саме ця книга знайшла величезний відгук серед прошарків творчої інтелігенції, освітянської еліти. Значним внеском у дослідження творчої спадщини великого композитора і педагога мали наукові пошуки Р. Сулім. У своїх працях науковець, літератор, педагог стверджує, що саме М. Лисенко створив перші зразки цього дитячого оперного жанру, що закладав фундамент і напрями формування музично-театрального мистецтва для дітей [6].

Досить цікавими є наукові пошуки А. Карпенко, в працях якого велика увага приділена сценічній долі дитячих опер Лисенка, розроблені методичні підходи до залучення матеріалів дитячих опер українського класика у процес організації вокально-хорової діяльності школярів[3]. Таким чином, на перший план стали були висунуті питання синтезу різних видів мистецтва, педагогіки та практики музичної освіти в школі. Тим більше важко переоцінити роль у цьому дитячих опер М. Лисенка. З огляду на актуальність зазначеної проблеми, мета статті – розкрити роль і значення дитячих опер М.В.Лисенка у навчально-виховному процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Будучи істинним фундатором української національної класичної музики, М.В.Лисенко, таким чином, заклав основи різних жанрових типів оперного мистецтва, не обминувши також музики для дитячої та юнацької аудиторій. Тогочасна дитяча тема не була чимось новим для композиторів. Звернення до дитячої психології ставало часто відображенням романтичного світобачення. Композитори-романтики протиставляли існуючий світ своїй мрії і в цьому протиставленні носієм

ідеальних людських якостей виступали діти. Цим шляхом йшли Р.Шуман та П.Чайковський, створюючи свої "Альбом для юнацтва" та "Дитячий альбом". Сюди ж належать "Бірюльки" А.Лядова. У жанрі вокальної лірики слід назвати цикл з 16 пісень для дітей П.Чайковського на вірші О.Плещеева. М.Лисенко цю проблему розуміє ширше - як створення дитячого музичного театру. За часів композитора ця ідея була нереальною і стала можливою лише в наш час. Композитор, що не мав оперного театру для постановки своїх опер, але розглядав оперу як могутній засіб суспільного впливу та виховання, сміливо звертається до цього жанру.

Важливим для М.Лисенка є виховання дітей засобами діяльності самих дітей, тобто наданням дітям змоги не тільки слухати оперний спектакль, а й самим приймати в ньому участь, що, зрозуміло, сприяє глибшому розумінню мистецтва у шкільному віці. Закладаючи народну творчість до основ музичного виховання дітей, М.Лисенко пояснює такий підхід синкретичною природою дитини, що з ранніх літ потребує естетичних вражень і самовиражається через акти естетичної діяльності: слухання музичних творів, спів пісень, рухи і танці під музику, власна музична творчість. Це означає, що діти ще з малого віку знаходяться в атмосфері звучання народних пісень, що великою мірою формує світогляд дитини, ієрархію духовних цінностей, розвиває музичний смак та інші естетичні сторони маленької особистості. Інакше кажучи, у дитячих операх М.Лисенка ніби втілено його ідейно-естетичні принципи щодо організації навчально-виховного процесу на основі народної творчості.

М.В.Лисенко та К.Г.Стеценко подали нам різні типи дитячої опери. Так "Коза-дереза" (1883 р.), "Пан Коцький" (1891 р.) М.Лисенка та "Лисичка, Котик і Півник" К.Стеценка — це інсценізовані народні казки. Побудовані на народних казкових мотивах та народнопісенних інтонаціях, вони легко піддаються до постановки і виконання силами дітей.

Дитячі опери М.В.Лисенка «Коза-Дереза» і «Пан Коцький» створювалися таким чином, щоб по-перше, зацікавити маленького слухача казковою фабулою твору, по-друге стимулювати дитячу аудиторію до самостійного виконання вокальної музики, яка водночас є надзвичайно мелодійною і технічно доступною для освоєння дитиною. Побудовані на матеріалах народних казок про тварин, дитячі опери розвивають природний потяг дітей до сюжетної гри. Опера приваблює дітей перемогою добра над злом, заклик до згуртованості і доброзичливості у стосунках; вона не втратила свого виховного значення, і її можна рекомендувати до постановки у школах, палацах піонерів, музичних і театральних студіях при будинках культури, дитячих музичних школах, школах з подовженим днем, школах-інтернатах та ін. Крім того, постановка її корисна з погляду музичної освіти молодших школярів: діти на практиці ознайомлюються з багатьма елементами опери, як-от: окремі картини, інтродукції, пісні, дуети, ансамблі та ін.

Як інсценізовані народні казки, дитячі опери М.Лисенка ґрунтуються на майже незмінних мелодіях народних пісень, якими характеризуються дійові особи. Майстерно підібрані, просто, але барвисто гармонізовані народні пісні,

що використовуються в операх, надзвичайно вдало змальовують і сюжетну ситуацію, і зовнішній вигляд та риси характеру всіх казкових героїв. Як живі встають перед очима малих глядачів постаті хитрої Лисички, полохливого Зайчика, сердитого Вовка, важкого й незграбного Ведмеда, ледаря й нероби Кота та ін.

Так Лисиця з "Пана Коцького" характеризується піснею "Лугом іду, коня веду". Рак з "Кози-дерези" - піснею "І шумить і гуде". Часто матеріал народної пісні стає сюжетною та музично-тематичною основою цілого ансамблю або сцени, як це ми бачимо на прикладі застольної пісні "Ой, хто п'є, тому наливайте" в опері "Пан Коцький". Ці прості й виразні, чіткі й ясні своєю будовою мелодії дитині легко запам'ятати і виконати. Щодо форми цих творів, то «Коза-Дереза» простіша за всіх: її будова нагадує певну рондоподібну структуру, в якій різні за своїм музичним матеріалом пісеньки Лисички, Зайчика, Рака, Вовка, Ведмеда чергуються з сталим рефреном — грізними відповідями Кози. Така структура, запозичена М.Лисенком з фольклорних джерел, є типовою для ряду народних казок, як наприклад, «Казка про рукавичку-теремок».

«Пан Коцький» має певні ознаки типової оперної структури: твір складається з чотирьох актів, включає арії, дуети, хори, інструментальні уривки. Опера Лисенка "Зима і Весна", або "Снігова Краля" (1892 р.) стоїть ближче до традиційної оперної структури, її постановка передбачає поряд з участю дітей також участь дорослих виконавців з певним визначенням тембром голосу. На цей раз М.Лисенко звертається до обрядових пісень і створює пантеїстичну картину перемоги весни над зимою, світла й радості над пільмою. «Зима і Весна» є твором більш складним, ніж «Коза-Дереза» і «Пан Коцький», і розрахована на вже дорослих виконавців з цілком визначеними голосами: тенор, баритон, бас та ін. Проте і народно-фантастичний сюжет, складений на основі обрядів проводів зими та зустрічі весни, і мелодійна музика пристосовані для сприймання дитячою аудиторією. Своєю формою «Зима і Весна» наближається до справжньої опери: має розвинену увертюру, побудовану на темах опери, складається з двох картин, включає кілька хорів і танців («Метелиця», «Весняний танець» та ін.)

Весь музичний матеріал опери виник з джерел музичного фольклору, але пройшов ніби крізь призму творчої індивідуальності композитора. Центральні дійові особи — явища природи: Зима, Весна, Ожеледь, Мороз тощо. Вони своєрідно персоніфіковані, мають яскраво визначені характерні риси: енергійний, рішучий в своїх інтонаціях Мороз, журливо-сумна Осінь, радісно-схвильована і бадьора Весна. Дуже колоритними є введені в оперу інтонації обрядових вірувань, закликання весни, вигуки Сича «Пу-гу, пу-гу!» та ін. В цілому, загальне забарвлення «Зими і Весни», її безпосередній, світлий і життєрадісний тонус дуже близький до «Снігуроньки» М.Римського-Корсакова, яку М.Лисенко прекрасно знав і дуже любив.

Підсумовуючи значення дитячих опер «Коза-Дереза», «Пан Коцький», «Зима і Весна» М.В.Лисенка для музично-естетичного виховання дитини, слід

наголосити на тому, що спільним для усіх цих опер є те, що вони доступні для розуміння дитячою аудиторією: завдяки своїм казковим (в більшості комічним) сюжетам та зв'язку з народною творчістю вони відповідають дитячій психології, дитячому сприйманню; водночас торкаючись моральних та етичних категорій. Перемога світла над пільмою, радості — над печаллю і тугою, свято пробудження нових, свіжих сил, що витіснять все віджиле й старе, — такою є спільна ідейна основа усіх трьох опер композитора. Таким чином, здорова мораль, закладена в сюжети усіх опер композитора, має велике виховне значення: малеча вчиться тому, що загарбання чужого майна, неробство і брехня повинні бути покарані.

Щодо розвитку музикальності особистості дитини, слід зазначити, що навіть сприймання усіх трьох опер М.В.Лисенка передбачає поступове зростання музичного рівня дітей, адже під час їх створення композитор мав своєрідний педагогічний та методичний програмний задум: використання опер як потужного інструменту у навчанні та вихованні молодого покоління.

Висновки. Отже, дитячі опери М.В.Лисенка – неоціненний скарб українського дитячого оперного мистецтва. Заслуга у створенні перших паростків дитячого музичного театру, засобами якого українські композитори піднімали велику справу музичного виховання дітей, належить видатному композитору, музикознавцю, педагогу М.В.Лисенку. Маючи в своїй основі цінні моральні ідеї любові до ближнього, перемоги добра над злом, закликом до співчуття і взаємодопомоги, дитяча опера завжди буде приваблювати дітей різного віку. Дитячі опери «Коза-Дерева», «Пан Коцький», «Зима і Весна» це велика школа добра і дружби, що не втрачає свого виховного значення для сучасної початкової школи. Таким чином, постановка дитячих опер має значний потенціал з погляду музичної освіти молодших школярів, оскільки діти на практиці ознайомлюються з багатьма елементами оперного дійства (окремі картини, інтродукції, пісні, дуети, ансамблі та ін.); засвоюють у процесі музично-творчої діяльності мову музичного мистецтва, знання про композиторів та їхні художні надбання, залучаються до національної пісенно-драматичної спадщини українського народу.

Література

1. Андрієвська Н. К. Дитячі опери М. Лисенка / Н. К. Андрієвська. - Київ : Держ. вид-во образотворч. мистецтва і муз. літератури УРСР, 1962. - 76 с.
2. Архімович Л., Гордійчук М. М.В.Лисенко - життя і творчість / Л.Архімович, М.Гордійчук. - Київ: «Мистецтво», 1952. – С.118-120.
3. Карпенко А. О. Вокальна творчість Миколи Лисенка для дітей у контексті формування співочих навичок. Культурологічні аспекти сучасного мистецького дискурсу: Пам'яті Людмили Костянтинівни Каверіної : зб. ст. / А. О. Карпенко /Ред.-упоряд. Л. М. Мокрицька. (Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 106). Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2013. - С. 335–347.
4. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл. / Е.П. Печерська //Гол. ред. В.М.Куценко. - К.: Либідь,

2001. - 271 с.

5. Ростовський О.Я. Методика викладання музики у початковій школі: Навч.-методич. посібник / О.Я. Ростовський. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2001. - 215 с.

6. Сулім Р. А. Дитячі опери Миколи Лисенка та їх сценічна доля [Електронний ресурс]. URL: http://knmau.com.ua/chasopys/15_NBUV/docs/13_Sulim.pdf

**А.Самотуга,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського,
наук.кер. - канд. пед. наук., доцент Л.В. Старовойт**

КОЛЕКТИВНА ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Постановка проблеми. Колективна творча діяльність (КТД) – це діяльність, що приносить у процесі проведення позитивні емоції класному колективу, в процесі якої учні намагаються відкритися, показати щось нове, реалізувати себе як особистість. Діяльність є умовою людського розвитку та належного регулювання її відносин з навколишнім середовищем. Вона завжди має певний напрямок, який педагогіка визначає як мету. Активність особистості може ініціювати і направляти не тільки завдання, сформульовані нею, але й завдання, що поставлені зовнішнім середовищем, але за умови, що підрозділ визнає їх як власні - вони дозволяють задовольнити її конкретні потреби [2].

Аналіз попередніх досліджень. Колективна творча діяльність у вихованні учнів є дуже актуальною темою і у наш час, особливо її організація і проведення, і вплив на виховну роботу вчителя. Проблемою організації і дослідження КТС займалися такі провідні педагоги, як А. Макаренко, В.Сухомлинський, І. Іванов, Л. Замула, С. Кельнер.

Етику взаємин у колективі досліджували В. Білоусова, Б. Друзь, О.Коносовська, Л. Присяжнюк та інші. КТС як засіб формування особистості вивчали : Г. Бондаренко, Л. Замула, Л. Мазула, О. Медяник, Л.Присяжнюк, Н.Черкошина.

Методика КТС розроблена й апробована І. Івановим – це педагогіка безперервного оновлення організаторського активу педагогів і дітей, єдиного колективу старших і молодших.

Виклад основного матеріалу. Головною і фундаментальною метою виховання в дітей є багатогранний розвиток особистості дитини шляхом формування його інтересів, розвитку навичок, набуття знань про навколишній світ. Тому важливо проводити заходи, які оптимально активізують процеси розвитку дитини. Суть розвитку дитини – його діяльність.

Саме у процесі колективної творчої діяльності розвиваються в єдності всі три сторони особистості: